

JUBILEJI

SLAVKO KREMENŠEK — ŠESTDESETLETNIK

Upam, da mi Slavko Kremenšek ne bo zameril majhne — sam bi gotovo hudo-mušno dejal: značilno »zgodovinarske« — prilastitve. Toda bolj kot sem v dneh, ko je praznoval svojo šestdesetletnico, prelistaval njegove članke, razprave in monografije, bolj sem lahko ugotavljal, da je Vekoslav Slavko Kremenšek v svojem več kot tridesetletnem pedagoškem in znanstvenem delu v sebi vztrajno združeval obe stroki, ki si ju je v danes že oddaljenih petdesetih letih izbral za študij in poklic. Ves čas je bil nekoliko poenostavljeno, shematično rečeno: zgodovinar in etnolog. Etnolog seveda: po svojem temeljnem zanimanju in svoji poglobitvi raziskovalni in pedagoški usmeritvi, v svoji težnji po jasni in moderni opredelitvi etnoloških raziskovalnih področij in teoretski utemeljitvi etnologije kot znanstvene discipline, hkrati pa po večini svojih objavljenih del in strokovnih nastopov, ne nazadnje v svojem neumornem prizadevanju, da bi etnologiji med družboslovnimi in humanističnimi vedami zagotovil in utrdil mesto, ki ga v letih njegovega etnološkega študija še ni imela, in si ga je morala zato šele poiskati in izboriti.

A vendar je bil ves ta čas tudi zgodovinar: ne le z razpravami o političnem življenju slovenskih študentov med obema vojnama in s knjigo o »Slovenskem študentskem gibanju 1919—1941«, s katero se je vidno zapisal v povojno slovensko zgodovino. Svojo posebno zavezanost zgodovini, v smislu tistega, kar je profesor Fran Zwitter leta 1975 ob svoji sedemdesetletnici imenoval: zgodovina ni le stroka, temveč tudi pogled na svet in družbo, v kateri živimo, je Slavko Kremenšek stalno potrjeval tudi s svojimi članki, razpravami in raziskovanji, ki v prvi vrsti veljajo za etnološka. Že v svojem prvem teoretsko-strokovnem članku, ki stoji na čelu njegove akademske bibliografije, je namreč ugotavljal tesno povezanost »zgodovinopisja in etnografije« in etnologijo opredelil kot samostojno družbeno vedo, ki s »proučevanjem konkretnega, t. i. zgodovinskega gradiva, sodi v celoti v krog zgodovinskih znanstvenih disciplin«. Zgodovino in etnologijo naj bi imela tako »enotno idejno-metodološko usmeritev« in »enotni končni cilj v proučevanju človeške družbe«, njuno medsebojno razmerje pa naj bi bilo takšno, kot je razmerje med »splošnim zgodovinopisjem« in posebnimi zgodovinami. In prav tovrstno tesno razmerje, ki nikakor ne pomeni le »obrobnihih stikališč«, temveč »medsebojne preseke«, po Kremenškovem mnenju obe vedi obvezuje na medsebojno sodelovanje in upoštevanje.¹ Kremenšek je zgodovinarjem in zgodovino pisju večkrat poočital, da ne poznajo in ne upoštevaajo dovolj »izsledkov etnologije«, pri tem pa je s svojimi neredko polemično priostrenimi razmišljanji o naravi obeh strok ne le etnologue, temveč tudi zgodovinarje spodbujal k spraševanju o njihovih lastnih konceptualnih usmeritvah in k iskanju novih, širših in odprtejših konceptualnih izhodišč.

Osvežimo si kratko Kremenškov »curriculum vitae«. Slavo Kremenšek je praznoval svojo šestdesetletnico 22. aprila 1991, saj se je na ta dan pred šestdesetimi leti rodil v Kozjem. Gimnazijo je obiskoval v Celju, kjer je leta 1950 maturiral, v letih 1950—1955 je študiral zgodovino in se nato po diplomski zaposlil v kulturnozgodovinskem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani. Že leta 1957 se je vpisal na oddelek za etnologijo, kjer je kot redni slušatelj diplomiral dobri dve leti kasneje. Po diplomski iz etnologije je kratko delal na Inštitutu za sociologijo, leta 1960 pa je postal asistent na Oddelku za etnologijo v Ljubljani. Doktorsko disertacijo »Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem« je obranil 26. februarja 1965 in bil dve leti kasneje izvoljen za docenta, leta 1974 za izrednega in leta 1980 za rednega profesorja na oddelku za etnologijo. Z referatni in diskusijskimi prispevki se je udeležil številnih mednarodnih in domačih znanstvenih posvetovanj, ves čas je aktivno sodeloval pri raznih etnoloških akcijah in publikacijah, bil je pobudnik in organizator vrste strokovnih razprav med etnologijo in drugimi družboslovnimi strokami in hkrati eden pobudnikov in utemeljiteljev Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja, obsežnega in ambicioznega raziskovalnega projekta, ki so ga etnologi v zadnjih petnajstih letih uresničevali in uresničili z nemajhnim številom etnoloških krajevnih analiz in publikacij.²

Seznam Kremenškovih objav je dolg in jih tu ne kaže posebej opisovati in naštevati. Njegovo etnološko delo bodo nedvomno ustrezneje — in bolj kompetentno kot

¹ Slavko Kremenšek, *Etnografija in zgodovino pisje*, Slovenski etnograf, XIII/1960, str. 7—12.

² Univerza v Ljubljani, *Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev*. Druga knjiga 1956—1966, Ljubljana 1969, str. 96, Tretja knjiga/I 1966—1976, Ljubljana 1979, str. 68.

podpisani — predstavili etnologi. Vseeno tudi v kratkem priložnostnem zapisu kot je naš, ne kaže spregledati Kremenškove pomembne vloge v razvoju in konceptualni modernizaciji povojne slovenske etnologije. Kremenšek se je — kot rečeno — že s svojimi prvimi etnološkimi članki in razpravami v začetku šestdesetih let vključil v razpravo »o bistvu etnografije in njeni metodi«, ki jo je leta 1956 začel njegov akademski učitelj Vilko Novak in se zavzel za široko opredelitev etnologije kot »specializirane discipline historiogeografskega značaja, ki se posveča raziskovanju vsakokratnih, vsakdanjih, običajnih, tipičnih kulturnih oblik in vsakdanjega življenja tistih družbenih slojev in skupin, ki dajejo neki etnični skupini ali nacionalni enoti njen specifični značaj«. Ena glavnih zahtev in posledic takšne, odprte in kompleksne utemeljitve etnologije sta bili razširitev in poglobitev raziskovalnih področij: pod vplivom novih pogledov in v skladu z modernimi etnološkimi usmeritvami v svetu je tako v šestdesetih letih tudi slovenska etnologija razširila svojo pozornost na vse sloje prebivalstva in posebej na urbana naselja, ki do tedaj večinoma niso bila predmet etnološkega proučevanja.³

»Vključevanje prebivalstva mest in industrijskih središč v etnografsko obravnavo postaja vse bolj splošna značilnost etnografske vede«, je poudaril Kremenšek v obsežnem sestavku o »Težnjah v sodobni etnološki znanstveni teoriji« leta 1962. »Industrijska etnografija, etnografija delavstva, velemestna etnografija se razvijajo v posebna področja enote etnografske znanstvene discipline. Z razširitvijo tematike so seveda močno zbledle dosedanje meje etnografskega delovnega območja...⁴ Socialna razširitev predmeta etnologije pa ni pomenila le »novih meja raziskovalnih področij«, temveč je neizogibno problematizirala tudi dotedanje pojmovanje »ljudskega« in »kulture«: v tej zvezi so začeli etnologi v šestdesetih letih uporabljati — danes tudi med zgodovinarji tako popularen — pojem »načina življenja«, saj naj bi bilo etnologijo — kot je to leta 1967 ugotovil Angelos Baš — »najprikladnejše... opredeliti za vedo o načinu življenja« ali »natančneje: o zgodovini načina življenja posameznih narodov«. Baš je »način življenja« pri tem razumel kot »razmerje vseh družbenih skupin, ki sestavljajo neki narod, do danih kulturnih prvin kakor tudi vplive, ki jih je imelo zadevno razmerje na življenje teh družbenih skupin«. Predmet etnologije naj bi bila torej tako visoka kot »ljudska kultura«, obenem pa ne le njuni »materijalni« in »duhovni rezultati«, marveč tudi njuni nosilci in njihovo razmerje do posameznih kulturnih pojavov.

S stališča modernih zgodovinsopisnih koncepcij, ki se na Slovenskem sicer uveljavljajo z zamudo, a vendar prav tako vse intenzivneje usmerjajo k raziskovanju človekovega »vsakdanjika« in vsakdanjega življenjskega utripa različnih slojev prebivalstva, se zdi opisana razprava med etnologi izpred četrtega stoletja danes posebej zanimiva in poučna. Tembolj zato, ker je prav Slavko Kremenšek s svojo disertacijo o »Zeleni jami« in njenih prebivalcih nove etnološke koncepte leta 1965 tudi že praktično preveril in konkretiziral, in s tem nazorno predstavil njihov domet in možnosti. Zgodovinar, ki danes lista to Kremenškovo monografijo, leta 1970 izdano v knjižni obliki,⁶ lahko (skupaj s Kremenškom) le obžaluje, da ni že ob svojem izidu tudi med zgodovinarji izzvala zasluženega priznanja in pozornosti. V njej so, na primeru podrobnega orisa življenja v ljubljanskem predmestju, načete vse tiste teme, ki naj bi bile v skladu s sodobnimi razmišljanji o funkciji zgodovine in zgodovinskega spomina, sestavni del posameznikovega in družbenega zgodovinskega obzorja in ob tem vsake celovitejše, ne le na dogodkovno površje omejene, zgodovinske slike: od vprašanja »kako so ljudje živeli, kako stanovali in kako so se hranili«, do tega, »kako so porabljali prosti čas, kako oblikovali svoje vrednote, kako vzgajali svoje otroke«.

Etnologi opozarjajo, da je pomenila monografija o »Zeleni jami« pomemben korak v razvoju slovenske etnologije, ki so mu nato — razumljivo — sledili drugi: na eni strani je Kremenšek sam nadaljeval z etnološkim raziskovanjem urbanskih naselij, zlasti Ljubljane, na drugi so njegovim raziskovanjem sledili novi, mlajši raziskovalci,⁷ deloma že njegovi študentje in »učenci«, ki so razširjali izbor tematik in se vprašanju o »načinu življenja« v preteklosti in sedanjosti približevali z različnih zornih kotov. Uveljavljanje novih konceptov v etnologiji sicer ni potekalo brez polemik in kritičnih razhajanj med etnologi samimi, toda s stališča zgodovinsopisja je treba priznati, da je bil razvoj etnologije, ki je bil rezultat novih pobud in novih usmeritev vse od začetka tudi pomemben prispevek k »poglobitvi« pogleda na preteklost in zato svojevrsten izziv zgodovinsopisju. Na žalost se obe vedi druga od druge vse predolgo nista oplajali v zaželjeni meri. Kremenškovo vztrajno opominjanje, da

³ Ingrid Slavec, Težnje v povojni slovenski etnografiji, Zbornik prvega kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov, Ljubljana 1983, str. 152–156.

⁴ Slavko Kremenšek, Težnje v sodobni etnološki znanstveni teoriji, Slovenski etnograf, XV/1962, Ljubljana 1962, str. 30.

⁵ Cit. po: Slavko Kremenšek, Način življenja — 1, Etnološki razgledi in dileme 2, Ljubljana 1985, str. 104.

⁶ Slavko Kremenšek, Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede 16, Ljubljana 1970.

⁷ Ingrid Slavec, Nav. delo, str. 157 sl.

mora zgodovinopisje v večji meri upoštevati raziskovalne rezultate etnologije, se zdi v tem smislu v marsičem upravičeno.

Kremenšek pa se — kot že omenjeno — v zgodovino slovenskega obravnavanja preteklosti in zgodovine ne zapisuje le kot etnolog. Del njegovega strokovnega opusa je posvečen slovenski narodnopolitični zgodovini med obema vojnama, posebno študentovskemu gibanju na ljubljanski univerzi, o katerem je objavil vrsto razprav, spoznanja svojih dolgoletnih raziskovanj pa leta 1972 nato strnil v obsežni monografiji, ki je bila ob izidu nagrajena z nagrado sklada Borisa Kidriča in Levstikovo nagrado.⁸ Kremenškova knjiga o »Slovenskem študentovskem gibanju 1919—1941«, ki z uvodnim poglavjem sumarno predstavlja tudi študentovsko politično dejavnost in organiziranje pred prvo svetovno vojno, je prvi in do danes edini monografski prikaz zgodovine slovenskih študentov in njihovih organizacij, hkrati pa dinamičen in podroben oris idejnopolitične polarizacije in narodnopolitičnih razprav v študentskih vrstah v dveh desetletjih, ki ločijo en vojni spopad od drugega. Študentovsko življenje na ljubljanski univerzi je bilo tedaj — kot je to imenoval avtor — pravo »politično življenje v malem«, čeprav še zdaleč ne le mehaničen odmev »političnega življenja v velikem«. Kremenšek je tako posamezne študentske skupine in društva na eni strani predstavil z vidika njihovih avtonomnih pobud in dejanj, na drugi pa z vidika njihove vpetosti v širšo slovensko in jugoslovansko politično stvarnost dvajsetih in tridesetih let. Recenzenti in utemeljitelji obeh nagrad so med posebnimi odlikami Kremenškove knjige že ob natisu omenjali njeno širino in njeno dokumentiranost, sodobni bralec, ki bo dvajset let po njenem izidu segel po njej, pa se bo lahko tudi sam prepričal o pravilnosti teh ocen. Čeprav je knjiga izšla v povsem drugačnih okoliščinah kot so današnje, je njen avtor v njej že načel teme (zlasti o odnosih v levici ob koncu tridesetih let), ki so na Slovenskem šele kasneje postale predmet javne (in zgodovinopisne) razprave. Obenem je svoje ocene v prvi vrsti utemeljil v dokumentarnem gradivu, zaradi česar jim čas ni mogel odvzeti njihove prepričljivosti.

Bibliografija Kremenškovih objav iz zadnjih desetih let razkriva pester izbor tem, ki so večinoma povezane z opisano etnološko tematiko: Slavko Kremenšek se je v tem desetletju v svojih člankih in razpravah na eni strani še naprej posvečal vprašanjem nastajanja in oblikovanja moderne etnologije na Slovenskem, na drugi pa je poskušal na konkretnih primerih — posebno urbanskih naselij in delavske kulture — predstaviti praktične raziskovalne probleme in rezultate sodobnih etnoloških raziskovanj in metod. Več obširnih razprav je hkrati prav v zadnjih letih posvetil problematizaciji in konceptualizaciji pojma »načina življenja«, ki se dandanašnji pojavlja v različnih strokah in zvezah v različnih pomenih, in ki tudi med etnologi še povzroča razhajanja.

Na posameznih posvetovanjih in v posameznih prispevkih pa se je nato vztrajno vračal tudi k vprašanju o razmerju med etnologijo in drugimi družbenimi vedami, tako tudi zgodovino. Jeseni leta 1984 smo se na njegovo pobudo etnologi in zgodovinarji v Mariboru srečali na dvodnevnem razgovoru, ki je vsaj v očeh podpisanega razkril, da ni nikakršnih ovir za tesnejše povezovanje in sodelovanje obeh strok. V razpravi je bilo — nasprotno — večkrat omenjeno tisto, kar je tudi Kremenšek vztrajno dokazoval v svojih razmišljanjih o zgodovini in etnologiji, in je v svojem prvem spisu o »Etnografiji in zgodovinopisju« leta 1960 zelo jasno formuliral takole: »Zgodovina kakor etnografija raziskujeta enoten zgodovinski proces z induktivno metodološkim izhodiščem v proučevanju konkretnega zgodovinskega dogajanja in stanja. Njuno zanimanje priteguje odnosnost v strukturi in razvoju ter proučevanje posameznih pojavov, kolikor je potrebno za razumevanje celote. V okviru tega končnega cilja izpolnjuje etnografija posebne naloge in si na tej osnovi zastavlja tudi svoje posebne cilje. S tem pa se nikakor ne oddaljuje od splošne zgodovinske problematike. Z intenzivnim proučevanjem svojega predmeta doprinaša svoj delež k razumevanju družbenozgodovinskega razvojnega procesa, in to na odseku, ki je prav zaradi dosedanje znanstvene zapostavljenosti velikega pomena.«

Misel, da je Slavko Kremenšek v očeh prijateljskega kolega — zgodovinarja bil in ostal oboje: zgodovinar in etnolog, torej ne meri na nič drugega, kakor na tesno povezanost obeh ved, obenem pa opozarja na — tu lahko le kratko in sumarno — orisani pomen Kremenškovega etnološkega in zgodovinopisnega dela za slovensko zgodovinopisje. Kolegi zgodovinarji mu v tem smislu s priznanjem in hvaležno, obenem pa prijateljsko in toplo stiskamo roko, ko se pridružujemo čestitkam ob njegovem jubileju.

Peter Vodopivec

⁸ Slavko Kremenšek, Slovensko študentovsko gibanje 1919—1941, Mladinska knjiga — Ljubljana 1972.

⁹ Cit. kot v op. 1, str. 11—12.